

Egy év Gaál Gábor-i „Utunk”

LÁSZLÓ GYULA RAJZA 1946-BÓL

Nem *Korunk*, hanem *Utunk*.

Ismétlem, mert mindenki a *Korunkra* gondolna: azzal szokás Gaál Gábort azonosítani. Igazságtalanul. Igazságtalan ez a folyóirat sok-sok munkatársával, leginkább Dienes Lászlóval, az alapítóval, akinek elvei szerint tette Gaál azzá a folyóiratot, aminek ismerjük. De Gaállal is az, mert a *Korunk* nem volt egyetlen műve.

A felszabadulás utáni munkájáról például alig esik szó. A dogmatizmus miatt. Pedig még ez sem ilyen egyszerű. Ezt mutatja az is, ahogy az *Utunkot* szerkesztette. Főleg az első évben: amikor a „kétheti” lapot valóban szíve szerint csinálta.

*

Az első szám dátuma 1946. június 22. S a címlapon ez áll: a Romániai Magyar Írószövetség lapja. Szerkeszti: Gaál Gábor.

És mi más lehetett az első szó, mint: „a történelem”. Mert a beköszöntőt, az egész lapot, a szerkesztés elveit megjelölő vezérlő cikket így indítja G. G.:

A történelem szabadító ténye a művelődés új életformáit és új élettartalmait: a népi demokrácia életformáit és élettartalmait tette időszerűvé. Ezeknek az új életformáknak nálunk, bár eszméjük tiszta és példájuk él, még kevéssé valósult meg a gyakorlata (...)

Küzdeni kell hát érte, és érte kell küzdeni.

(...) Nagy messziről a múltból s nagy messziről a térből, a háború poklából, betiltott könyvek meg az elhallgatás magányosságából összefogódzkodtunk tehát, mi, romániai magyar írók, erre a világunkért és magunkért folyó, tudatunkat, állapottainkat újjáteremtő együttes munkára.

Arra a távoli, remek célra való törekvés az álmunk, hogy a magányunkból ki akarunk törni, s nem akarunk a faluval szemben más öntetű „városi”, a kézi munka mellett idegen „értelmiségi” lenni. Ezzel az ihlettel akarunk szólni, s másokat is megszólaltatni és egész nemzetiségünket ebbe a szólamba beledaloltatni.

Ez a történelem: jelenlevő valóság. Erről van szó.

De a történelem nemcsak ebben jelen probléma. S a lap egy egész oldalon szól a „múlt-történelem” arcának megtisztításáról. A kérdés: *Miről szóljon az erdélyi történelem?*, mert hiszen: *Revidiálnunk kell történelemtanításunkat.* E gyűjtőcím alatt megjelent egyik cikkben László Gyula így ír:

(...) *A közvetlen múlt rendezőelve, ideálja a naptár volt, a mienk a világba szakadt örök ember küzdelmének kibontása és megmutatása. Félek, nagyon félek, hogy a most megírásra kerülő új tankönyvek a kor igényét csak szólamokban valósítják meg, megfelelik a régi értelmű adattárat „demokráciával”. Még az sem elég, ha valaki a vékony uralkodórétég történelme helyett a dolgozó nép történelmét írja meg a régi módszerekkel. Többről, sokkal többől lenne itt szó. Arról, hogy az egész anyag minden porcikája sugallja azt, hogy milyen csudálatosan mély látvány ember-voltunk kibontakozásának nyomon követése napjainkig. Állítsa bele a sok vargabetével, zökkenővel, küzdelemmel és elnyomással fejlődő, de mégis egyre magasabb és magasabb szintre jutó embrenemzedékek sorában a múltat tanuló fiatalembert. Legyen naptár helyett embervoltunk szépségének és aljasságának megmutatója, ne álmosítson, hanem rázzon fel s indítson el a holnap már történelemmé váló ma útjain. (...)*

A múlt felé néző s a jövőt formáló történelem: az akkori jelenben mint történelmi pillanatban találkozni, hisz egy új világ felépítése a feladat. És a cél: a szocializmus.

Ebben keresi és alakítja ki a lap küzdelmével a maga helyét. Minden íróval, értelmiségivel, s mindenki számára.

Öt évvel később azzal vádolják Gaál Gábort, hogy a polgári értelmiségieket, a polgári értelmiséget a szocializmusnak akarta megnyerni, a *Korunk* szellemét folytatta a felszabadulás után is. Igaz való: Gaál Gábor ezt akarta, s leginkább az *Utunk* első évével cselekedett és küzdött ezért. Abban a szellemben, ami a *Korunk*-nál törekvés volt inkább, az 1937-es Vásárhelyi Találkozó elveinek valósággá tételét követelő akarás. De ami a fasizmus elleni összefogás módján nem vált valóra. Most, 1946-ban — a nagy megrázkódtatás után, s talán miatta is —, most sikerült, ez megvalósult.

Ezt a szellemet szolgálja a 2. és 3. szám írói ankétja: *Megkérdeztük íróinkat: Mit tartanak irodalmunk legfontosabb kérdésének?* Mert a lap megszólaltatja azokat, akik a *Korunk*tól jöttek, és azokat is, akik a *Helikontól* jöttek, olyanokat, akik valaha egymással szemben álltak, s azt is, aki félre akart annak idején húzódni. Gaál valóban mindenkit, aki népet s emberit vállal, a lap köré akart gyűjteni, múlttá tenni a régvolt ellentéteket: a jövő nevében és építése céljából. A sok válasz közül hadd idézzek hármat: éppen azokét, akik annak idején szemben álltak volt a *Korunkkal*:

Kisbán Miklós: *Nehéz művésznek programot adni. Költő, író, festő vagy szobrász csak akkor érdemli meg ezt a nevet, ha saját lelkét vetíti ki a műveiben. Viszont felfokozott fogékonysága miatt a környező világ, annak bajai és problémái és néha az eljövendő megérzése — ahogy Adynál —, majdnem látnoki képességgel ruházzák fel. Itt kereshetjük tehát az író nemzeti hivatását. (...)*

Kós Károly: *A művész — s így az irodalom is — a maga kora és embertársadalma lelki és szellemi megnyilvánulásainak a maga nyelvén és eszközeivel való legigazabb, még pontosabban: egyetlenül igaz tükrözője (...). A tükör, mely felveszi, összegyűjti lelkében mindazt, ami kora embereinek lelkében él (...) és azt a maga lelkében elemelve, összefoglalva, stilizálva vetíti vissza az embertársai lelkébe a maga eszközeivel, egyéni berendezettségének világításában és szívével (...). Mai erdélyi irodalmunknak, illetve íróinknak sem lehet más problémája, mint ezt a gondviseléstől reájuk háramló rendeltetést hűségesen teljesíteni, megalkuvás nélkül, semmiféle emberi parancsot el nem fogadva. (...)*

Kemény János: (...) *Hiszek abban, hogy a teljes szellemi szabadság mindig a legmagasabb rendű erkölcsiséget emeli és tartja felszínen. Előfeltételében azonban széles és művelt olvasó réteg. Gyakorlattá pedig úgy válhatik, ha alkotóink —*

egyelőre talán szűk körű — nyilvánosság előtt s egymás között vitatják meg egyéniségük problémáit, forrnak ki. De ugyanakkor nevelő munka által, tartják a kapcsolatot a passzív, nevelésre szoruló réteggel is, mely vékonyodni fog, a szellemi életben részt vevőké pedig gyarapodni. (...)

Nem egyszeri aktus ez az ankét és nem udvariasság: Kisbán (Bánffy Miklós) az *Utunk* állandó munkatársa — szinte minden számban megjelenik egy-egy írása. Kós is, Kemény is többször írnak a lapban.

Az *Utunk* a népfront gyakorlatának a régi *Korunk*hoz való kapcsolása nem önkényes: az első számban Méliusz József éppen egy *Korunk*-beli vitát folytat, amikor Márai ostromnaplójáról ír. S ezt a címben meg is mondja: *A régi Márai vita és a „Napló” (Egykori disputát folytatunk)*. Márpedig itt Méliusz éppen Gaál Gábor említett programjának szellemében ír, sőt meg is fogalmazza ezt: (...)
Amikor viszont már napról napra találkozik a halállal és a nemzetet beletjesedett végzet rajta is átviharzik, mégiscsak — ha úgy érzi is, hogy hiába — igaz művészhez méltó erővel írja le az igazat, s ezzel betetőzi és megmenti életművét, a két világháború közötti magyar polgár utolsó nagy monológját a történelemben.

Ettől persze Márai még nem lett sem „proletár”, sem „népi író”. Nem, sőt még inkább polgár, de a szó nemesebb, történelmi értelmében. (...)

A polgár viszont — a mi esetünkben az értelmiségit értjük ez alatt — tudja, hogy szellemi és társadalmi szabadságát egyedül és csak a néppel való szövetkezés biztosíthatja. (...) Nem követeljük tehát Máraitól, hogy legyen a „tömegek írója”, Márai az értelmiség írója, a megsebzett emberi lélek szakadásainak, a benső emberi dolgok intellektuális vizsgálója. Ez a meghatározottság pedig nem csekélyebb szerep, mint a tömegek írójának lenni. Végül pedig az értelmiséget és a változásoknak alávetett polgárságot elvezetni a valóság útjára, ma még legalább olyan lényeges feladat a társadalomban, mint a tömegek öntudatosítása.

A *Korunk* folytatása volt az *Utunk* talán? Nem volt az. Pedig sokan éppen ezt várták Gaáltól, s ennek reményében kérték számon, miért nincs *Korunk*, vagy miért nem azt folytatja az *Utunk*. A szerkesztő maga is gondolt a folytatásra: csak későbbre remélte lehetőségét. Kiderül ez egy 1947. február 1-i számban megjelent (aláírás nélküli) válaszcikkből, amely arról szól, hogy miért nem a *Korunk* született újjá.

(...) Különben igen jólesik a *KORUNK* egykori szerkesztőjének, hogy a *KORUNK*-ból igen sokak szemében legenda lett, viszont a bírálatokat helytelenül alkalmazóknak ilyen fajtájú *KORUNK*-szeretete valójában egy mai feladat felismerése előli kitérés. *Ti. az Utunkat ma kell csinálni. Mai feltételek és mai célkitűzések között: pl. újból való nemzetiségi összeszedelőzködésünk idején, a demokráciába való fejlődés napjaiban, demokratikus egységfrontba tömörült írókkal. De ezeken kívül is: minden történelmi szakaszban — egyebek közt — a sajtótermékek formái, a folyóiratai, a lapjai is mások. Nemcsak azért, mert mások a rendelkezésre álló erők, de mert a történelem maga is más feladatokkal szolgál. A Korunk például a jelen pillanatban nemcsak azért lenne öröklődő, üres másolás, mert a Korunk gázból, háborúból, gyalázatokból megmenekült munkatársai ma több országban ténylegesen csinálják és segítik a demokráciát, s egy-egy új Korunk köré tömörülésük gyakorlatilag kivihetetlen, de mert a Korunk és az idő mai szelleméből következőleg egy más fajtájú, főleg innen és ide való lap a sürgősebb. Olyan fajtájú, mely többek közt olvasó és munkatárs részéről megteremti azokat a feltételeket, melyekre az egykori Korunk napjainkra időszzerűsített örökösre épülhet. (...)*

Vallomás ez, és a két lap pontos jellemzése: világos és egyértelmű — magyarázni felesleges is. Csak adalékként mai „viták”-hoz: az *Utunk* abban „más fajtájú” mint a *Korunk*, hogy „főleg innen és ide való lap”. Gaál Gábor visszatekintő jellemzése szerint tehát a *Korunk* nem ez volt. Hanem éppen: közös lap. Node hagyjuk ezt: figyeljünk inkább közvetlenül az *Utunk* jellemzésére. Mert ami feladatként szerepel itt, az ekkor több mint fél éve már valóság is. A legfontosabb kér-

dések valóban: a nemzetiségi politika, a demokrácia építése, a kettő összefonódása a kultúréletben.

Már a második (1946. július 6.) szám megfogalmazza a nemzetiségi kérdéssel kapcsolatos feladatot: Kacsó Sándor *Új nemzeti szellemet!* követelő cikkével.

Kacsó az új helyzet szülte félelemről szól előbb, hogy innét vigye gondolatát a lényegig:

(...) A szorongások jórészt abból a téves érzésből fakadnak, hogy az új demokrácia a nemzeti gondolat bizonyos mértékű feláldozását követeli. Igaz, a nemzeti érzést a régi értelemben hevíteni bűn, egyet jelent a fasizmussal. Ezt a közelmúlt eléggé bebizonyította. A nemzeti elszíntelenedés következménye viszont feltétlenül a beolvadás. Lehet-e ez elfogadott cél népéért felelősséget érző ember előtt? Bizonyára nem! S nem is erről van szó. Az új demokrácia új tartalmat követel a nemzeti gondolat fogalmába is, de ez az új tartalom nem a megalkuvás. Nem a nemzeti igényesség csökkentése. Szerintem az új demokráciával szemben, s éppen nemzeti téren igényesebbeknek kell lennünk, mint a polgári demokráciával szemben voltunk. Igényelnünk kell tőle a nemzet legszélesebb dolgozó rétegeinek szellemi és gazdasági felemelkedését, hogy tömegeiben is erőteljesebben lehessen a nemzet. A nemzetek közötti viszonylatban meg kell követelnünk tőle a Petőfitől is megénekelt világszabadság gondolatának politikai megérlelését úgy, hogy valóban szabad népeket jelentő szabad nemzetek élhessenek együtt és egymás mellett. Ez azt jelenti, hogy ki kell dobni a nemzeti gondolatból a mérgező tartalmat: az imperialista vágyakat és szándékokat.

Nem, nemzeti sikon sem csökkenhet s különösen nem bennünk, nemzetiségben, az új demokráciával szembeni komoly igényesség. E kiteljesedés felé törő demokrácia elvileg nem ismer kisebbségeket. Mi sem akarunk többé kisebbség lenni. Az egységben élő román nép felé úgy nyújtjuk a testvéri kezet, hogy ez a kéz egyben az egyetemes magyar nemzet keze is. Nem szabad levágni bennünket az egyetemes magyar nemzeti szellem egységéről, mert akkor a kinyújtott kéz is — levágott kéz lesz.

A népek közötti együttélés új formájának műhelyévé tett a történelem. Ki kell alakítanunk ezt a formát, de nem a csüggedt beleájulással, hanem történelmi szerepünk tudatos vállalásával. Bele kell építenünk nemzetünket az épülő új demokráciába, hogy ott lehessünk a közös sors alakításában, s ne nálunk nélkülül alakítsanak nekünk muszájsorsot. Ez nem az a formája volna az együttélésnek, amelyért a haladó demokrácia küzd. (...)

A következő számban (3. július 20.) Balogh Edgár veszi át a szót. És Az együttélés tudománya című cikkében Fábry Zoltán legrészesebb írásának alapgondolatával rokon mondatot olvashatunk:

„A demokrácia próbaköve Erdélyben a nemzetiségi kérdés.”

A cikk egészében konkrétabb: a tudományos munka iránti követelményekről szól. Ami lehetne műhelykérdés is, de a cikk éppen azt mondja el, hogy miért sokkal több ennél.

(...) Soha tudomány oly sokat nem vétett népe ellen, mint éppen itt, Erdélyben, ahol kölcsönös kizárólagossággal akarta felrajzolni az együtt élő népek múltját és jövődjét. Mert mennyiben járulhatott hozzá a ténszerű helyzetismeret és helyes tájékozódás kialakításához az a magyar tudomány, amely Erdélyben szórványosan vagy szigetszerűen élő magyarságban nem az együttélés törvényeit tudatosította, hanem egy történelmi elsőbbség, vagy kulturális felsőbbbség önhitét tenyésztette ki és hevítette vad rajongássá. S bizonyára nem a fejlődés útjára, hanem újabb és újabb kataklizmák felé terelte a román népet is a tudományos elfogultság, amely tudomást sem akart venni az együtt élő népek kölcsönhatásáról, és egy romantikus neolatin vágyalom hevével nyomát is el akarta törölni a hagyományos erdélyi magyar kultúrának. Valóban itt az ideje, hogy az egymás ellen végzett és következményeiben széles tömegeket véresen egymásra uszító magyar és román Erdély-kutatás a két nép évszázados együttélésének feltárása és egymásrautaltságának a köztudatba való átvitele váltsa fel. (...)

FELESÉGÉVEL ÉS KISLÁNYÁVAL

ÉDESANYJÁVAL

ÉDESANYJÁVAL ES FELESÉGÉVEL

ÉDESANYJÁVAL

A téma egysége miatt hadd lapozzák a 7. (szeptember 14.) számig előre. Mert ott a lap a nemzetiségi kérdés megoldását célzó perspektívát fogalmaz meg. Ismét egy a *Korunk* által újra meg újra tárgyalt célt aktualizálva. Amely nagyon is fontos volt a szerkesztőnek: egész oldalt ad a témára. Abból az alkalomból, hogy Parle Rucsinszki zágrábi újságíró előadást tartott Budapesten „A Duna-államok szövetségéről”.

Jellemző az oldal címe: *Válaszúton a Duna-táj*. S a Bölöni lapjából, a *Köztársaságból* átvett anyagot szerkesztőségi „kopf” vezeti be. Az *Utunk* e szövege — előbb Teleki Lászlóra és Kossuthra utalva — így fejeződik be:

(...) *Ma, 1946-ban a nagy vihar és a súlyos lecke után a történelem újból választút elé állította a Duna-táj népeit.*

Vajon megtaláljuk-e talpraállásuk és végleges megbékélésüknek egyetlen természetes módját? Vajon hisznek-e két, hazáját veszített forradalmár szenvedések között érett bölcsességének, vajon hisznek-e saját szenvedéseiknek?

Ezt követi Rucsinszki előadásának ismertetése, amely ezekkel a szavakkal végződik:

Befejezésül meg ezeket mondja Parle Rucsinszki:

— *Tudom, hogy ezek a gondolatok a dunai haladó szellemiség méhében mindenfelé megfogantak már. Bizonyára innen ered a progresszív román körök igyekezete is a Magyarországgal való közös vámterület irányában, amely egy csapásra megoldaná az egész erdélyi problémát. El lehetne képzelni olyan megoldást is, amely szerint Magyarország előbb Romániával alkotna közös vámterületet, a másik oldalon pedig Bulgária lépne szövetségi viszonyba a jugoszláv föderációval.*

Végül is a két szövetség — úgyszólván a Duna jobb és bal partja — lépne vám-, illetve politikai közösségre.

Így kerekedik le tehát a nemzetiségi kérdés *Utunk*-beli és Gaál Gábor-i fel-fogása: Anno 1946.

De félrehagyom ezt a szálát — még lesz alkalom visszatérni hozzá, hisz állandó. Visszalapozok inkább a 6. számhoz, hadd kövessük egy kicsit „az értelmiségi probléma” tárgyalását. Ebben az augusztus 31-i számban ugyanis G. G. a következő „irodalmi napiparancsot” adja ki. A teljes szöveget idézem:

Népi kollégiumok szervezését és felállítását kérte egy kiáltványában pár héttel ezelőtt a kolozsvári Móricz Zsigmond Kollégium ifjúsága. Ezt a kiáltványt közzétette pár napilapunk, és azóta — csend van. Hihetjük, hogy a csendben a népi kollégiumok lázas elszaporodása folyik, de hihetjük azt is — és ez a féltő! —, hogy ez a csend a visszhangtalanság csendje, holott e kiáltvány kívánalmái mögött nemzeti-ségünk legfontosabb kérdése lappang. Nem is az ifjúság kérdése általában, hanem egyenesen és kizárólag a nemzetiségünk időszerű vezetőember-kérdése. A múltban és a történelemben a vezető embert nálunk ugyanaz a társadalmi osztály adta, és ez a mélyebbről jöttet már súlya következtében is magához asszimilálta. A történelem ezen a téren is súlyponteltolást diktál, és a népi dolgozó réteg, a parasztság és a munkásság sarjai elsősorban azok, akiket ma vezetésre kandidál az idő. A népi kollégiumok ezt az ifjúságot szednék magukba, s a Móricz Zsigmond Kollégium kiáltványa az ilyen kollégiumok sürgős szervezését kívánja. Minden szervezés természetesen többszörösen összetett feladat. Am az alapja az ilyesminek mégis a felkarolás és a tettek, hisz e népi kollégiumokat anyagilag is meg kell támasztani. Korántsem elegendő tehát pusztán rokonszennvel kísérni a kiáltó szavakat. Egyebek közt szövetkezeteink, társadalmi egyesületeink, vállalataink, üzemeink, röviden: egész társadalmunk korszerűen egészséges tudatának fokmérője lesz, hogy milyen mértékben teszi magáévá a nélkülözhetetlen népi kollégiumok ügyét.

Kérem az olvasót, emlékezzen a beköszöntő cikkekre, az urbanus-népies ellentétek elutasítására. Mert ez a gondolat itt is visszatér. S ez igencsak érthető, ha az új értelmiségről van szó. És jó példa ez arra is, mennyire nem volt Gaál, a szerkesztő dogmatikus. Ez utóbbira különben hadd idézzek egy másik példát is.

Az izmusokról szóló vitában írja (a régi Korunkos) Szentimrei Jenő a 8. (szeptember 28.) számban *Az izmusok védelmében* cím alatt:

(...) *Továbbmegyek: aki az izmusok létjogosultságát és a művészetek fejlődésében játszott előrelendítő szerepét tagadásba veszi, az magát a haladás lehetőségét tagadja. Természetesen „az istenek hálnak, az ember él”. Izmusok felmerülnek és elmerülnek, de él és tovább kísérletezik a művész, hogy önmagát megújítva megújítani igyekezzék a megszokás kényelmébe tespedő világot. Lehet, hogy melleleg a képkereskedők is üzletet csinálnak. Lehet, hogy a műkritikus néha olyasmiket is belemagyaráz a képbe, amiről a művésznek alkotás közben halvány sejtelve sem volt. Mindaz azonban nem von le semmit az izmusok haladásra ingerlő és haladásba lendítő jellegéből, és ilyen értelemben komoly megbecsülést érdemlő szerepéről. (...)*

A szellemi, a kulturális alkotás lehetőségének, demokratizmusának kérdését világítja meg egy másik oldalról Berde Mária a karácsonyi (14—15. sz.) számban *Kutyák és farkasok* című cikkében.

(...) *De ha egy nép sajtó kiváló szellemeinek gondviselője kíván lenni, akkor nagy szívet, mély belátást kell tanúsítania, átfogó és messziblátó koncepciótól kell vezetődnie. Legelsőbbben is rá kell nevelnie magát a szellemnek kijáró tiszteletadásra. Tudnia kell, hogy csak gyámolíthat, de nem gyámkodhatik. Legyen az akadémia, napi vagy időszaki sajtó, írói társaság, könyvkiadó, alapítványi kuratórium: akármi fórumnak, meglevő vagy kiépítendő szervnek be kell erre állítódnia: a tehetséget anyagiakban függetleníteni, szellemiekben pedig — végső elemzésben — önnönmaga mértékadó-jává kell tenni. Ez volna az alkotásnak, az alkotónak igazi szabadsága. (...)*

Vegyük most a harmadik „témát”: az Utunk-beli írásokat a demokráciáról. Igaz, erről is volt már szó, hiszen a kultúra problémáit, a nemzetiségi kérdést enélkül tárgyalni nem lehetett. Mert minden összefonódott: de főképpen ez a három alapkérdés. És így a demokráciáról szóló cikk, amit kiválasztok, a másik kettőről is szól: éppen a sajtó feladataival kapcsolatban. Ami azért is érdekes, mert a lap itt önmagát és feladatait is jellemzi. Nos, megint csak Kacsó Sándor az, aki a leg-tisztábbban és legélesebben fogalmaz (16. sz. 1947. jan. 4., II. évf. 1. sz.). *Nem elég az Ige!* — ezt a címet adja Kacsó cikkének. Ebben olvashatjuk:

(...) *Sajtónk minden felelőse méltatlankodva kapná fel a fejét, ha személy szerint érné a vád, hogy lapja nem eléggé demokratikus. Lapszámokat kapkodna elő, hogy bebizonyítsa: hányszor írták le hetenként, hogy „a demokratikus sajtó a tömegekért van”. Felhozná, hogy milyen kényesen, sőt kínosan tartja magát a „vonalhoz”. Iga-zolná, hogy szinte minden lapszám-ban benne van minden demokratikus jelszó, minden demokratikus Ige, amit csak demokráciánk ma fontosnak tart. Ha aztán mindez még nem elég, ha a közönség mégsem szereti a lapot, akkor a baj valóban a közön-ségben van, amely — úgy látszik — nem rajong eléggé a demokráciáért.*

A baj azonban mégsem a közönségben van, hanem az újságokban. Talán éppen abban, hogy túlságosan sok a jelszó, túlságosan kínos a vonal, túlságosan harsog-nak a demokratikus Igék. Ez a sok túlság törvényszerűen hívja fel az olvasók figyelmét arra s váltja ki bosszankodását, ellenérzését amiatt, ami nincs úgy, ahogyan a jelszó, a vonal, a demokratikus Ige mondja. A demokrácia megvalósulásának hiányosságait érzi az olvasó, s aztán azt, hogy ezekről a sajtó semmit vagy nagyon keveset s azt is félve, gyámoltalanul ír. Az olvasó közönség azt érzi, hogy a sajtó nem küzd eléggé a demokrácia gyakorlati tartalmáért. Nem küzd érte. Nem küzd a tömegért.

Nem elég az Ige! Testté is kell lennie! Az újságírásban akkor lesz testté az Ige, ha az újságíró felszabadul a demokráciáért való bátor küzdelemre; ha bírál, ha rámutat a hiányosságokra s megharcol minden akadállyal, amely a demokrácia kibontakozásának útjában áll, vagy kerül. Ha ezt teszi, úgy dokumentálni fogja azt, hogy valóban a széles tömegek érdekeiért küzd, s hogy valóban ez a demokrácia. (...)

És Kacsó Sándor folytatásként mondja, hogy ez a kritika építő kell legyen. Ez az „építő” jelző a célra utal, meg az elvi tartalomra: arra, hogy a kritika a szocializmusért és a demokráciáért való kell legyen, hogy nem szólhat ellenük.

S így tehát valójából az osztálytartalom meghatározásáról van szó. Különben ugyancsak osztálytartalmat határoz meg az, hogy kiknek az érdekében legyen a kritika.

A kultúra demokráciája még sok minden mást is jelent: Gaál számára is és az *Utunk* számára is. Ennek illusztrálására íme egy részlet Pálfi Miklós kisgazda írásából, *A könyv és a földműves* címűből, amely a március elsejei (20-as) számban jelent meg:

(...) *Elméleti teóriákkal, hangzatos előadásokkal sokra menni nem lehet, de ha a nép látja, hogy szellemi nevelése anyagi létét előmozdítja, akkor ösztönösen megérzi annak társadalomjavító fontosságát. Öntudatra ébredésével meg fog születni a nép igénye a könyv iránt is. Ma népünk előtt előbb azt kell beigazolnunk, hogy tudáson át juthatunk el a jobb anyagi életfeltételekhez. (...)*

Lapozgatásunk végéhez közeledünk. De még megállok a május 10-i (25.) számnál. Van benne több beszámoló a Bukarestben tartott gyűlésről és találkozóról: *Erdély magyar írói Bukarestben* összefoglaló címmel. Az egyiket Asztalos István írta: *Vállalt szövetség*.

Visszakanyarodunk ezzel a nemzetiségi kérdéshez, de úgy, hogy mind a három kérdést összefogva látjuk a cikkben:

(...) *A legutolsó estén együtt voltunk román és magyar írók, közös baráti körben. Eljött közénk Groza Péter, Románia miniszterelnöke is. A román írók részéről Victor Eftimiu megköszönte, hogy jelenlétével megtisztelte baráti körünket.*

A miniszterelnök a következőket válaszolta:

„Tévednek, Uraim! Nem a politikus jelenléte megtisztelő az olyan írók számára, akik népiüket és az emberi haladást szolgálják, hanem fordítva, az írók jelenléte megtisztelő a politikus számára, ha politikáját támogatják. Hiszen ez igazolja legjobban politikája helyességét.” (...)

Ezután Asztalos arról ír, hogy azt a politikát vállalják a magyar és román írók s ez biztosíték. Bizonyosság a politika helyességéről. Majd így fejezi be írását:

(...) *Aztán arra gondoltam, hogy milyen ritkán adódott eddig lehetőség arra, hogy az író komoly szövetségese lehessen a politikának. Most végre az lehet úgy itt, mint Magyarországon. Példa erre a budapesti Román—magyar művészeti hét. Most már csak az a kérdés, meddig lehet vele szoros és őszinte szövetségben?*

Erre is könnyű a felelet. Pontosan addig, ameddig a politika az együtt és egymás mellett élő népek közös és békés jövőjét építi. Most pedig itt és Magyarországon éppen ezt cselekszi a politika.

Azt hiszem — vagy legalább remélem —, hogy az olvasó el tudja képzelni az *Utunk* első évének jellegét. Vagy legalábbis azt, ami abban a legjobb volt. Gaál Gábor szíve szerint csinálta így a lapot, s éppen ez volt szíve s legjobb meggyőződése szerint való; hiszen máshol is ugyanezt csinálta akkoriban: 1946-ban indítja híres kurzusait és kollégiumait a Bolyai Egyetemen. Ezek szelleme látható összhangban van lapbeli tevékenységével. És 1946 őszén írta jegyzetfüzetébe azokat a mondatokat (jellemzhetnők velük az *Utunk* szerkesztési elveit), amelyek egyike így végződik: „A nemzetiségi kérdésben is csak ez a demokrácia tisztázhat. Ezért szövetségese ez a demokrácia itt benn a magyar nemzetiségnek, kint pedig az egyetemes magyarság számára. Ez építhet Duna menti pozitív összefogást, a határok eltűnését s a tényleges, igazi békekonferenciát.” A másik, amely így kezdődik: „Mi, magyarok, itt Romániában vagy a görögség új népe leszünk, vagy elpusztulunk mind egy szálig (...) a görögség új népe úgy, akkor, ha megvalósítjuk magunk közt — s ezáltal a példát sugározzuk szórványainkban a körülöttünk levőre — a demokráciát, vagy elveszünk.” — és így végződik: „Plebejus demokraták legyünk, alakuljunk néppé — nem a proletarizálódás keserű útján, hanem a tudat tiszta világossága révén.”

Remélem azt is, hogy e bemutatás és értékelés ellenére sem hiszi az olvasó, a szocializmus elmélyülő gondolatú és radikális szándékú törekvése volt az egyetlen szöveg az *Utunkban*. Mert ha így vélné, akkor hamis lenne a kép, egyoldalú és

torzító. Hiszen létezett egy másik hang is — jóformán a kezdettől: a marxista törekvés mellett, részben éppen azon belül. Íródtak cikkek olyan szemléletben, amely a radikalizmust erős kifejezésekkel, a tartalmat szólamszerű szavakkal, a lényegyet pedig formáival helyettesítették — vagy pótolták. Vagyis jelen van az, amit a köznyelv dogmatizmus címszóval jelöl.

Érdekes, hogy az éppen a „külpolitikai” rovatban jelenik meg legelőbb. Az ember azt gondolná, hogy az imperializmus valóságának még igencsak friss megtapasztalása elég anyagot nyújtott az elemző kritikához és a meggyőzéshez. Gondolná, hogy a mindennapi világpolitikai valóságot nézve semmi szükség sem volt szólalmokra és pusztá „megbélyegző leleplezésekre”. De lehet, hogy éppen ezért jelentkezett éppen itt a dogmatizmus? Mert a leegyszerűsített, sőt primitív elítélések igaz mondanivalót látszottak hordani: az igazsággal párhuzamos állítást tartalmazván.

Ezt támasztja különben alá a további fejlődés. Mert a dogmatizmus ott terjedt, ahol az írók (nevesebbek is) az osztályvalóság és osztályharc elvének igazáról győződtek meg, és ennek nevében — meg hogy kispolgári mivoltuktól elszakadjanak — magatartás. Hogy aztán 1947 télutoljától, tavaszától mind erőteljesebbé váljék. És az általános társadalmi és ideológiai fejlődés alapján, ezek hatására ugyanilyen irány-

Akármiért volt, de így szélesedett az *Utunkban* ez a másik szellem, ez a másik a dogmatizmust vállalták: elviségnek nézve azt. ban változik Gaál Gábor magatartása is.

1947 nyarán pedig — amikor egyéves lett a lap — vált ez a (különben egyáltalán nem Gaál Gábor által elindított és „kitalált”) szellem „fővonallá”. És éppen Gaál Gábor volt az, aki ezt az uralomra jutást betetőzte és megpecsételte, szentítette. (Hogy miért s mi módon alakult ez így, az itt nem témám, hisz csak bemutatni akarok.) Úgy hiszem, jogos a „Toldi-vitát” tekinteni fordulatpontnak. De hogy erről többet szölok, az nemcsak a fordulatjelleg miatt van, hanem azért is, mert e vitából látható talán legjobban, mennyire volt ez az új szellem alapvető ellentéte mindannak, amit az *Utunk* addig jelentett, ami kezdeti programját és céljait jellemezte. S mennyire volt tehát ellentéte a Gaál Gábor által addig vitt népfrejtos gyakorlatnak.

A vita indítása G. G. június 21-i (28-as sz.) „irodalmi napiparancs”-a volt: a Toldi századik évfordulója alkalmából írta Gaál, hogy Toldi „a XIX. század reformkorabeli nacionalista nemes egy arra a nemesre nem illő „népi”, „mesei” tulajdonságokkal keresztül-kasul idealizált változata”, rendi hős, hogy a mű „belső alkatában a romantika egy amorf terméke”, s hogy az a szemlélet, amely népi hőst vél Toldiban látni, „annak az élet-, társadalom- és tudományszemléletnek mesterkéltn konstrukciója, amely az egész magyar múltat hamis szociológiai szemlélettel készült fogalmak kísértetjárásává teszi”.

Ezt követően pedig Szemlér Ferenc egy cikkben nekirohan Jókainak — Gaálnál élesebben is.

Benedek Marcell — aki megérezte, mi történik, mi készül — válaszolni próbál, s a lap (32. augusztus 23-iki) száma hozza az ő írását meg G. G. viszontválaszát.

„Félek, hogy valami határtalanul veszedelmes dolog kezdődik itt, e két barátom ellenére. Folytatása is látszik már az *Utunk hasábjain kívül*” — írja Benedek Marcell.

Mi a veszély, amit észrevesz?

„A veszedelmes félreértés lehetőségét ott látom benne, hogy a mai olvasó szemében értékcsökkentő újraértékelésnek látszhatik a népi jelleg megtagadása, különösen, ha a cikknek, minden ellensúly nélkül, ennyi a tartalma, s a szerzőjének egyéb mondanivalója nincs a Toldi-centenárium alkalmából.”

És attól is fél Benedek Marcell, hogy egyetemes értékek megtagadása lesz ebből, merev és teljes elutasítás, egy részlegesen jogos kritika örvén.

Gaál válasza így végződik: „Nem az fáj tehát Benedek Marcellben, hogy cikkünket félreérthetik, de az, hogy esztétizmusa — időszertülnné vált. Egyebek közt ez látható cikkéből.” G. G. válaszában, valamivel előbb, meg ilyenek állottak: „Benedek Marcell irodalmi-esztétikai gondolkodása például, az osztálykategóriának csak

az elkenését véli érvényesíthetőnek." Amivel az értékek védelme elkenés lesz a dogmatizmus szellemében.

Távlatból olvasva a cikkeket, rögtön kitetszik, hogy ez nem is vita már: átmenet valami másba, súlyosabba. Gaál már nem arra figyel, amit Benedek Marcell mond. Szót érteni alig volt alap. Még világosabb lesz minden, amikor a szeptember 6-i (33.) számban már koncentrált a támadás Benedek Marcell ellen. Benedek Marcell nem válaszolt Gaálnak, cikkében pedig alig — inkább kiegészítőleg — szólt Szemlérről s Baloghról. Mégis „folytatja” a lap a „vitát”: Balogh Edgár, Szemlére Ferenc és G. G. írnak összességében egy egész oldalt kitevő lerohanást.

Így s ezzel jut mintegy uralomra az *Utunkban* az a szellem, amely majd öt évvel később Gaált fogja lerohanni. Az a szellem, amely nevében vádpont lesz éppen az, hogy a felszabadulás után is meg akarta nyerni a szocializmus ügyének a polgári értelmiséget. Vagyis részben éppen az *Utunk* első évének gyakorlata miatt marasztalják el.

Ennek — a majdan ellene forduló — szellemnek a meghonosításában (mások mellett) Gaál Gábornak is szerepe volt, aki vállalta és tudása szerint segítette ezt.

És a Romániai Magyar Írószövetség 1947. szeptember 28-i országos értekezletén ugyancsak ezt a szellemet viszi Gaál: ő az értekezlet vezérszónoka. Bevezető és megalapozó referátumának gondolatvilágát alkalmazza azután az *Utunkra* Nagy István. Amit az október 11-i számban közölt beszámoló (35. sz.) így foglal össze: Nagy István: *Megállapítja, hogy lapunkba behatolt az ellenség szellemének kísérlete, hogy demokratikus szellemi életünket átalakítsa a maga kívánságai szerint. Ez a szándék akár tudatos, akár tudattalan, tény, hogy az írók jelentős része — Gaál Gábor szavával — azt folytatja, ami a változás előtt abbamaradt, „ami történt, nem követték tudatukkal lemaradtak világnézetben, valóságismeretük elfogadhatatlanul tudománytalan”.*

Ennyi az ismertetés teljes szövege. S ezzel áttekintésemet be is fejezhetem. Mert lezárult egy korszak az *Utunk* történetében. S új kezdődött, egy hosszabb átformálódásé, amelyet nevezhetném a kultúrforradalom idejének (G. G. 1947: „Mert ne féljünk a szótól: kultúrforradalom az, amin a régi értelmiségnek át kell esnie”) vagy a fordulat idejének (G. G. 1948: „Fordulatot kell végrehajtanunk nekünk [az *Utunknak*] is”), de leghelyesebb — azt hiszem — a demokratikus összefogás, a népfrontszellem felszámolásának koraként jellemezni. Mi volt ebben Gaál szerepe, mit hitelesített belőle nevével s mit nem, hogyan vitt mégis annyit tovább a népfront szocialista gondolatából a gyakorlatban, hogy ez is vád lehessen ellene, ez már külön téma: én csak az előző korszakot akartam — legalább egy kicsit — felidézni.

ÖSSZEÁLLÍTOTTA:
TORDAI ZÁDOR